La gran cruïlla de les llibertats civils

Globalització, demografia i els límits no previstos del pacte liberal

Xema Gatnau **2026**

ASSAIG

Una concepció de la llibertat que no pot defensar les condicions de la seva existència corre el risc de convertir-se en el mecanisme de la seva desaparició.

Un pacte nascut en unes condicions concretes

Les llibertats civils modernes no van aparèixer en abstracte ni van ser concebudes per a qualsevol context històric imaginable. Es van formar a Europa després de conflictes entre catòlics, protestants i altres faccions cristianes: poblacions dividides políticament i religiosament, però inserides encara en un mateix espai civilitzatori, amb graus relativament elevats de continuïtat cultural, ètnica, jurídica i social.

El pacte liberal va néixer, per tant, per permetre la convivència entre individus i grups que discrepaven profundament, però dins d'un cos polític que es considerava més o menys delimitat i permanent. Els seus creadors podien pensar en la tolerància religiosa, la llibertat de consciència, la igualtat davant la llei o la limitació del poder estatal. El que difícilment podien preveure era un món globalitzat en què centenars de milions de persones poguessin desplaçar-se entre continents, de manera materialment possible, jurídicament tolerada i moralment emparada per una interpretació expansiva dels drets humans.

Això no significa que les llibertats civils fossin un error. Significa que van ser concebudes sota unes condicions històriques que poden desaparèixer i que, quan s'apliquen mecànicament a circumstàncies completament noves, poden produir efectes contraris als que les justificaven.

Societats finites, pressió sense límit definit

El problema central és que les societats receptores són finites. El territori és finit, l'habitatge és finit, els serveis públics són finits, els recursos fiscals són finits, la capacitat d'integració és finita i també ho és la disposició d'una població a assumir indefinidament els costos materials i culturals de transformacions que no ha decidit conscientment.

En canvi, la pressió migratòria potencial no té cap límit políticament definit. No existeix un nombre màxim prèviament establert, una xifra final a partir de la qual les institucions europees diguin que el procés s'ha completat o que ja no pot continuar. Es parla de gestionar fluxos, de repartir persones, de regularitzar situacions o d'obrir vies legals, però no hi ha un pla públic, vinculant i creïble que respongui la pregunta fonamental: quantes persones més poden arribar i en quin moment es considerarà que la capacitat del país ha estat assolida?

La conseqüència d'aquesta absència de límit és que milions i milions de persones més poden intentar arribar. No cal pressuposar cap conspiració. Per a un individu que viu en una societat pobra, insegura o superpoblada, emigrar a un país més ric pot ser una decisió perfectament racional. Però la suma de milions de decisions individualment racionals pot generar un resultat col·lectiu destructiu per a les classes baixes i mitjanes dels països receptors.

La racionalitat individual i el cost col·lectiu

Qui pateix primer la competència per l'habitatge, els salaris baixos, les prestacions, l'espai públic, les escoles o els serveis sanitaris no són les elits que defensen abstractament l'obertura, sinó les capes socials que ja vivien en una situació més precària. Així, persones que busquen legítimament millorar la seva vida poden acabar fent-ho, objectivament, a costa d'unes altres persones que també tenen drets, arrelament i necessitats, però que políticament han deixat de ser considerades prioritàries en el seu propi país.

Aquí apareix una contradicció fonamental: els drets universals són presentats com si poguessin exercir-se sobre recursos il·limitats, però els costos reals de la seva aplicació recauen sobre comunitats concretes i sobre béns necessàriament escassos. La universalitat moral no elimina la finitud material.

L'emigració com a possible instrument d'Estat

A aquesta dinàmica espontània cal afegir-hi una segona possibilitat, que no es pot descartar simplement perquè encara no s'hagi materialitzat de manera explícita: que grans estats demogràfics arribin a considerar l'emigració massiva com un instrument d'interès nacional.

No cal afirmar que aquesta estratègia ja existeixi de manera coordinada. N'hi ha prou d'observar que podria ser racional. Un estat amb una població enorme, creixent i jove pot obtenir beneficis de l'emigració: redueix pressions socials internes, rep remeses econòmiques, amplia la seva diàspora, guanya xarxes d'influència i pot arribar a condicionar indirectament les decisions polítiques d'altres països.

En una democràcia, la demografia acaba tenint conseqüències polítiques. Els residents es converteixen en ciutadans; els ciutadans voten; els grups nombrosos adquireixen capacitat electoral, institucional i cultural. Per tant, si un procés és racional per als individus, potencialment útil per als estats d'origen i jurídicament permès pels estats receptors, no hi ha cap motiu sòlid per suposar que mai serà utilitzat políticament.

L'argument no és que tot allò racional hagi de succeir inevitablement, sinó que allò que és racional, avantatjós i no està impedit té una probabilitat significativa d'acabar sent provat per algun actor. Un sistema polític responsable no pot limitar-se a esperar que ningú aprofiti les seves vulnerabilitats. Ha de preveure-les abans que es converteixin en fets irreversibles.

Demografia, demos i continuïtat política

Aquesta possibilitat és especialment important perquè el liberalisme contemporani continua pensant els drets com si el cos polític fos estable, quan precisament ha deixat de garantir-ne l'estabilitat. Es protegeixen els drets individuals d'entrada, residència, reunificació o nacionalització sense formular amb la mateixa claredat el dret col·lectiu d'una comunitat històrica a conservar la seva continuïtat demogràfica, cultural i política.

I aquí és on el pacte civil pot trencar-se. La civilitat no existeix al marge de les condicions materials. Quan una part creixent de la població percep que perd habitatge, seguretat, poder adquisitiu, serveis, continuïtat cultural i capacitat de decidir sobre el futur del seu país, la confiança en les institucions disminueix. Davant la precarietat, el desarrelament i el conflicte distributiu, l'apel·lació abstracta als principis liberals pot deixar de ser suficient.

No es pot exigir indefinidament moderació a una població mentre les institucions eviten establir límits. El pacte civil pressuposa reciprocitat, pertinença i la convicció que les regles protegeixen també els qui ja formen part de la comunitat. Quan aquesta convicció desapareix, no hi ha cap garantia que la civilitat sobrevisqui.

El límit que acaben fixant els fets consumats

La qüestió, per tant, no és només quanta immigració resulta econòmicament absorbible avui. La qüestió és si les democràcies liberals disposen d'algun mecanisme capaç de determinar qui compon el demos, quina continuïtat ha de conservar i quin límit no es pot superar sense transformar irreversiblement el subjecte polític que havia creat aquelles llibertats.

Actualment, aquesta resposta no existeix de manera clara. I l'absència de resposta no és neutral: en un procés acumulatiu, no decidir cap límit significa permetre que el límit el determinin els fets consumats.

Les llibertats civils poden haver estat creades per protegir una societat contra el poder arbitrari. Però, si no s'actualitzen davant les noves condicions històriques, poden acabar incapacitant aquesta mateixa societat per preservar-se. Una llibertat que impedeix defensar les condicions que la fan possible corre el risc de convertir-se en el mecanisme de la seva pròpia desaparició.